

STUDIA ROMANICA POSNANIENSIA
UAM Vol. 41/2 Poznań 2014

CULTURĂ

OVIDIU IVANCU

oviduiivancu@gmail.com

Delhi University, New Delhi

INTELECTUALUL ROMÂN ÎN TRANZIȚIE. POZIȚIONĂRI DUPĂ 1989

Abstract. Ovidiu Ivancu, *Intellectualul român în tranziție. Poziționări după 1989* [The Romanian Intellectual in Transition. Repositionings after 1989], Studia Romanica Posnaniensia, Adam Mickiewicz University Press, Poznań, vol. XLI/2: 2014, pp. 3-13. ISBN 978-83-232-2703-8. ISSN 0137-2475. eISSN 2084-4158. DOI: 10.7169/strop2014.412.001

The present paper aims at analysing the trajectories of the Romanian intellectuals immediately after the Revolution in 1989, and the fall of Communism. During the Communist years, the term itself (*intellectual*) had been used with ideological connotations. The intellectual (as a social value) was discussed according to the Marxist ideology, taking into consideration his concrete usefulness and his contribution to the Communist society. Immediately after 1989, the fundamental dilemma faced by the Romanian intellectual represents the necessity of the implication of the intellectuals inside the society or, on the contrary, the isolation in an *Ivory Tower* of creation. The second challenge aimed at the necessity of synchronizing the Romanian elite with the European one; the topics for debate in Western and Eastern Europe during the Cold War were fundamentally different. The purpose of this paper is to analyse the influence and the commitment of the Romanian intellectuals in reshaping the Post-Communist Romanian society.

Key words: intellectuals, Post-communism, Communism, transition, ideology

Motivul pentru care imaginea intelectualului român în tranziție trebuie tratată și discutată ca un capitol aparte al evoluției imaginarului social românesc ne pare a fi justificat de lipsa unei asemenea dezbateri în spațiul public de la noi, imediat după 1989. În plus, în comunism, existența intelectualului a fost privită în relație exclusivă cu sfera politicului. Mai mult, percepția publică după 1989 a continuat-o pe cea de dinainte, manifestându-se, în special, prin valorizarea intelectualului în funcție de utilitatea lui socială și chiar economică. O vreme a fost perpetuată paradigma instaurată de comunism; într-o ierarhie a utilității lor, inginerii de pildă, se bucurau de un respect simțitor mai mare decât umaniștii, ultimii fiind percepuți ca etern nemulțumiți, cârcotași de serviciu, *utopiști* imposibil de satisfăcut.

Crescut la școala concretului, obsedat de ideea că trebuie să fie *util societății*, intelectualul pe care îl propune comunismul este refractar la tot ceea ce ține de mitologie și imagine. În consecință, acest handicap îl îndepărtează fundamental de înțelegerea mecanismelor sociale în straturile lor profunde. O societate este și o aglomerare de structuri mitice, de complexe și imagini care se cer imperios descifrate. Or, „la intelectualii educați într-o tradiție utilitaristă, riturile au în general o proastă reputație. Sunt luate drept incantații lipsite de sens și de substanță, superficiale” (Riviere, 2000: 75).

Cu toate acestea, trebuie s-o admitem,

[...] imediat după revoluție, principala elită care s-a apropiat de putere a fost elita intelectuală a lumii cultural-artistice românești. Dintre toate elitele, cea umanistă avea cel mai mare acces la mass media și opinia publică internațională, mulți dintre ei fiind cunoscuți nu numai în țară, dar și peste hotare. Atât numele, cât și figurile unora erau cunoscute populației, iar din rândurile lor se desprinseseră unii dintre cei mai mediatizați disidenți sau opozanți față de Ceaușescu (Pasti, 1995: 239).

Poate tocmai această erodare firească a elitei umaniste a dus mai apoi la înlăturarea ei din prim-planul vieții politice românești. S-a produs o suprapunere firească în mentalul colectiv al tranziției între umaniștii care au acoperit cel puțin *vocal* peisajul de după Revoluție și situația concretă a României. Se aștepta de la umaniști soluția salvatoare, așteptare în sine exagerată, căci „în așa-numitele științe umane și, în genere, în artă, în literatură, în filozofie, certitudinea nu are ce căuta. [...] Setea de certitudine constituie principiul și rațiunea științelor exacte, dar în planul umanului e un semn de nerăbdare intelectuală, sau slăbiciune de înger” (Paleologu, 1998: 13).

Mentalul colectiv a resimțit acut lipsa unei elite care să contribuie la un *mai bine* îndelung așteptat. Prin *elită* s-a înțeles însă, imediat după 1989, acel grup de indivizi care să răspundă la nevoia maselor de a fi ocrotite paternalist. S-a crezut o vreme că, după căderea comunismului, succesul absolut e doar o chestiune de săptămâni, și aceasta grație unui poncif prezent adesea în luările de poziție ale intelectualului român postdecembrist: *avem o țară bogată, păcat că e locuită*. „Dacă apele s-ar aduna într-un mental? Noi știți ce avem? Avem vârfuri, avem flori care cresc înalte, dar n-avem grădină și n-avem grădinar. La noi au omorât grădinarul, au tăiat apa și-au furat furtunul” (Puric, 2008: 54). Aparent, aveam toate datele care să ne transforme într-o poveste de succes. Și totuși...

În acest context, provocarea majoră căreia a trebuit să îi facă față intelectualul după 1989 a fost dată de răspunsul la întrebarea: este el dator să fie *implicat* sau turnul de fildeș este singurul spațiu din care, olimpiu, se poate manifesta?

Problema precarității mijloacelor intelectualului de a influența istoria (eternele dileme ale regelui filosof, ale înțeleptului lucrând *ad usum delphini*, ale filosofului scriind împăraților ori bătând la uși de curți minore) s-a repus cu acuitate după despărțirea vieții intelectuale de fantezmele populare milenariste. Descompunerea acestei sinteze l-a izolat continuu pe

intelectual, care nu mai poate conduce, în chip de *cleric*, isteria maselor, ci se refugiază în laboratoare infernale (Antohei, 1991: 46).

Nu trebuie ignorată nici o anume tendință a intelectualului român de a-și depăși sfera de strictă competență, plonjând, câteodată, în domenii fără prea mare legătură cu pregătirea sa de bază. Și aceasta s-a întâmplat cu mult înainte ca mitologia comunistă să dea naștere celui aberant *om multilateral dezvoltat*. Personalitățile culturale românești pentru care am făcut deja un cult sunt, în covârșitoarea lor majoritate, de factură renașcentistă, de la Cantemir la Eminescu sau Iorga. „Într-adevăr, când e mare, omul de cultură român, nu suportă o singură specialitate sau simplă, oricât de adâncită, specializare” (Noica, 2007: 22).

Evident, opțiunile au fost împărțite, argumente pentru fiecare dintre ele găsindu-se destul de ușor. Imediat după căderea formală a comunismului, s-a instaurat un soi de așteptare... *culturală*. S-a crezut o vreme îndelungată că scriitorii români aveau vrafuri întregi de texte pe care le țineau în sertare, texte care, odată ieșite la lumină, ar fi revoluționat din temelii literatura română. S-a crezut de asemenea că, odată eliberați de cenzură, intelectualii își vor manifesta fertil apetitul pentru soluții luminoase și viziuni izbăvitoare. Poate că înșiși intelectualii au avut iluzia că pot schimba fundamental societatea. Privit din perspectiva zilelor noastre, eșecul era mai mult decât previzibil, de vreme ce omul nou începuse deja să populeze societatea românească. Amnezic și debusolat, grobian până la agresivitate, el s-a împotrivit sistematic oricărei evoluții. Niciun proiect elitist nu i-ar fi putut reda omului nou simțul plin al timpului continuu. El nu mai știa nimic despre Statul de dinainte de instaurarea comunismului, trăind abulic într-un prezent inconsistent. Vizita Regelui Mihai imediat după Revoluție a fost percepută nici mai mult nici mai puțin decât ca un atentat la adresa statalității românești (deși Republica are în România o tradiție mai degrabă recentă). La cel mai înalt nivel, Regele a fost perceput în 1997 așa cum avusese grija propaganda comunistă să-l *construiască*. Aflăm din ziarele vremii că Episcopul de Argeș, PS „Calinic, în păstoria căruia intra mănăstirea Curtea de Argeș [unde Regele ar fi trebuit să meargă în vizită], a fost destul de rezervat față de plănuitul pelerinaj la mormântul strămoșilor, anunțând că îl va întâmpina pe cel plecat în hăgială doar cu un pahar cu apă” (Pavelescu, 1997). Nu întâmplător am ales acest exemplu, pentru că el este marca unei ironii amare. Până și cei care aveau toate motivele să deconstruiască mitologia comunistă au căzut în capcana ei. Pentru rigoarea discuției, trebuie spus că nu întreg clerul ortodox a avut o asemenea reacție.

Așadar, „*antrenamentul de uitare* la care este supus poporul român, astăzi, face ca gândirea și inima să se rotească pe loc și, din această rotire în gol, paradoxal, odată cu trecutul, dispare și viitorul. El, omul de azi, pedalează zadarnic într-un *prezent continuu*. A locui cu ființa doar într-o dimensiune a timpului – și aceea distorsionată – înseamnă moartea lentă, dar sigură, a identității” (Puric, 2008: 164).

S-a înțeles destul de târziu că profilul identitar românesc fusese iremediabil mutilat și că doar exercițiul îndelungat al normalității l-ar mai fi putut, dacă nu vindeca, măcar aduce spre o convalescență dătătoare de speranțe.

Comunismul distrusese în materie de identitate tot ceea ce putea fi distrus, deplasase accentele, inversase valorile și plantase adânc în conștiința românească tot felul de complexe, unele existente – e adevărat, în stare latentă – încă de dinaintea instaurării lui, altele a căror paternitatea și-o poate revendica fără dubii. „România lăsată de comunism nu mai seamănă aproape deloc cu România dinainte. Comunismul a îngropat pentru totdeauna România patriarhală. Reperele efective și simbolice s-au deplasat dinspre sat spre oraș” (Boia, 2007: 143). Românul din textele lui Coșbuc, Goga, Sadoveanu, încetase să existe (asta admitând că a existat vreodată). Substantivul *țăran* a ieșit din comunism încărcat de valențe peiorative; după decenii de comunism *țăranul* este acum, în limbajul colocvial al tinerei generații, sinonim lipsei de maniere. Era, deci, nevoie de timp. „*Omul nou*, ieșit din comunism, este asemenea celui eliberat după ani de detenție. El rătăcește în căutarea aceluia adăpost care între timp a dispărut și ale cărui contururi s-au șters din mintea lui. Descumpănit, neștiind încotro s-o apuce, el este tentat să se întoarcă la locul detenției sale” (Liiceanu, 2006: 34).

Înainte, însă, de a analiza imaginea pe care a lăsat-o în spațiul public intelectualul, ni se pare util să definim termenul. Este cu atât mai necesară această lămurire, cu cât în anii de după 1989 sistemul universitar românesc a produs atâtea licențiați, încât încadrarea lor *in corpore* în rândul intelectualilor ar complica inutil analiza și ar duce către formularea unor ipoteze confuze.

Comunismul a contribuit și el din plin la această confuzie, înțelegând prin intelectual un humanoid care ajută la perfecționarea sistemului. Urbanizarea forțată și inversarea ierarhiilor sociale au condus și ele către ostracizarea intelectualului veritabil.

Urbanizarea cu forța a țăranilor alungați de la sate în timpul comunismului (prin restructurarea satelor românești și prin nevoia urgentă de mână de lucru în cadrul complexelor industriale) a implantat o formă de rustic decăzut la oraș; aceasta populație desruralizată a fost amestecată cu masa deja periurbană de muncitori și cu intelectualitatea pauperă din marile cartiere de la marginea orașelor. Hibridul alcătuit mai ales din proletariatul decăzut și din țăranii alienați a format un nou tip de lumpen care, după căderea comunismului, a încercat să supraviețuiască prin comerț ilicit sau a acceptat fatalist sărăcia și șomajul, secondate de o delincvență de întreținere (dacă este permis un asemenea termen constatativ) (Cesereanu, 2005).

Intelectualul nu poate fi un simplu depozitar de informații și nici exclusiv un individ inteligent, căci „de gândit, bine sau rău (rău, cel mai adesea), gândește probabil oricine, înțelegerea însă e vocația definitorie a intelectualului” (Paleologu, 1998: 81). „Numele *intelectual* e înșelător: el nu îi desemnează pe cei care își folosesc intelectul, întrucât oricine face așa ceva, mai bine sau mai rău, cu curaj ori

cu timiditate, în chip vulgar sau, dimpotrivă, cu eleganță. De altfel, intelectualii sunt primii care au ridiculizat formula *noi muncim, nu gândim!* [...]” (Preda, 2001: 150). Vom înțelege intelectualul deopotrivă ca produs al unui sistem de educație și ca individ care supraviețuiește în spațiul public prin activitate intelectuală. El va fi perceput ca punct de intersecție al acestor două coordonate; ne dorim astfel să analizăm evoluția intelectualului ca manipulator și vehicul al ideilor.

Evident, orice judecată de valoare privitoare la efectele implicării politice a intelectualului este grav lovită de subiectivitate; de aceea, vom ocoli astfel de enunțuri, preferând pentru început să răspundem la întrebarea: naivitatea este sau nu o explicație a eșecului unor proiecte politice animate de intelectuali? Când vorbim despre naivitate, înțelegem prin această noțiune apetența intelectualului pentru utopie. „Întemeiată pe adevăr sau – mai precis – pe speranța dobândirii lui depline, morala intelectualilor e naivă, și, în același timp, seducătoare [...]” (Preda, 2001: 186). Concret, elita umanistă românească a pornit adesea de la ideea că statul român postdecembrist trebuie fundamentat pe valori care animau perioada interbelică, la care mulți s-au raportat ca la un *model*. Într-un interviu acordat revistei *Convorbiri literare*, referindu-se, e adevărat, la generația optzecistă, Monica Lovinescu afirma: „nu cred că generația '80 va putea repeta quasi-miracolul interbelic” (Lovinescu, 2008).

S-a crezut o vreme că zeci de ani de comunism puteau fi, pur și simplu, anulați, în acest hiatus urmând a se instala un stat care să descindă direct din interbelic. Pentru discreditarea comunismului s-au folosit energii intelectuale inutile de vreme ce comunismul însuși se invalidase fără drept de apel.

Intelectualitatea umanistă a fost prima care a încercat, pe de o parte, o critică a comunismului, iar, pe de altă parte, o critică a tranziției. [...] Baza de la care porneau era, însă, precară. În cea mai mare parte a fost construită prin preluarea mitologiei specifice războiului rece [...] De aceea, atât explicațiile pe care le-au dat, cât și soluțiile pe care le-au propus, erau fie naive, fie extrem de simplificatoare (Pasti, 1995: 241).

Intelectualii au considerat o vreme că perioada comunistă, nefiind altceva decât o nedorită acoladă în evoluția firească a societății românești, poate fi pusă între paranteze, facilitându-se astfel întoarcerea către România ante-comunistă.

S-a afirmat adesea că „una dintre trăsăturile de pronunțat prost-gust ale intelectualului român este contemplarea leșinată a *centrului*, i.e. a marilor culturi, a marilor capitale etc., din perspectiva servilă a ratatului provincial, a celui care își ruminează disperat atât minoratul, cât și resentimentul compensator” (Patapievici, 1996: 284). Intelectualul român, în primii ani de după 1989, a fost incapabil de o detașare lucidă (din motive care nu i se pot imputa în întregime), participând emoțional la toate excesele societății românești de tranziție. Patetismul naționalist și patriotard nu i-au stârnit, inițial, revolta (abia mult mai târziu, către sfârșitul mileniului trecut, partidele naționaliste au fost dur și sistematic taxate în discursurile publice).

Gălăgia naționalistă din perioada 1990-1991 a depășit în toate sensurile statutul de ceartă verbală, de manifestare demagogică ori foc de paie. Din ea au rămas factorii care marchează an după an România. Gălăgia naționalistă s-a infiltrat, în primul rând în Constituție. Prin asta a determinat, pe termen lung, mentalitatea și practicile actorilor politici (Andreescu, 2001: 115).

Este necesar, în acest punct al discuției, un recurs la istorie: intelectualii pașoptiști își înțelegeau vocația în strânsă legătură cu idealurile politice românești, junimiștii nu excludeau implicarea politică, dar realizau o distincție netă, de neîntâlnit până la ei în cultura română, între etic și estetic, vorbind despre autonomia esteticului. Peisajul interbelic românesc este heteroclit (de la pășunismul tradiționalist, la modernismul lovinescian), iar proletcultismul închide cercul, întorcându-se la amestecul eterogen între intelectual și sistemul politic. Lumea intelectuală românească a fost și ea dintotdeauna marcată de aceeași debusolantă plasare a României între Orient și Occident (formularea este deja un loc comun, ceea ce nu înseamnă că este lipsită de rigoare).

Această permanentă situație de *frontieră* a avut două efecte complementare și contradictorii. Pe de o parte, un anume grad de izolare, receptarea atenuată a diverselor modele, perpetuarea structurilor tradiționale și o mentalitate atașată de valorile autohtone. Pe de altă parte, dimpotrivă, extraordinara combinație de infuzii etnice și culturale venind din toate direcțiile (Boia, 2007: 15).

După 1989, am asistat la un paradox determinat în primul rând de puternica devalorizare a stângii românești: intelectualul român, înainte de a fi *cetățean* (în sensul pe care termenul îl are în Epoca Luminilor), a simțit, în primul rând, nevoia delimitării. Apele trebuiau despărțite, chiar dacă principiul maniheist în care s-a operat această despărțire este discutabil. S-a trecut rapid la identificarea disidenței și la incriminarea celor care susținuseră comunismul. Desigur, toate aceste tendințe nu se manifestau decât în cercul restrâns al câtorva reviste culturale, ele neavând ecouri largi din motive pe care le-am expus mai sus (existența omului nou).

La nivelul mentalului colectiv altele erau problemele care se aflau în prim-plan. Se scrie masiv în această perioadă despre identitatea noastră alterată, câteodată cu o plăcere abia disimulată a *arătăturii cu degetul*. „Dorința subconștientă de normalitate și necesitatea legitimării istorice inventează în spațiul literaturii noastre complexități, armonii și fantasmе” (Negrici, 2008: 223). Avem și o mostră: „Lucrul teribil care se petrece cu noi după câteva decenii de comunism este că ne-am interiorizat psihologia și gândirea închisorii și a peșterii. Ne privim lanțurile cu tandrețe, iubim pereții peșterii, lumina incertă și umbrele pe care ea le proiectează. Refuzăm să ieșim afară, la lumina tare a soarelui” (Liiceanu, 2006: 103).

În acest context trebuie privit elitismul manifest, programatic, al intelectualului român în primii ani de după 1989. Saturați de ideea omului nou, intelectualii au simțit nevoia unei decontaminări rapide, a unei re poziționări sociale, în ultimă instanță. S-a produs o deculpabilizare, involuntară uneori, exprimabilă la nivel

ideatic prin reluarea teoriei rezistenței prin cultură. Samizdatul a fost ridicat la rangul de opoziție anticomunistă frenetică, iar literatura *anticomunistă* a invadat piața românească. În ce măsură rezistența prin cultură a fost sau nu o formă asumată de protest și, mai ales, în ce măsură ea a fost atât de generalizată pe cât s-a lăsat a se înțelege după 1989, e greu de stabilit acum. Cert este, însă, că intelectualitatea umanistă s-a reinventat printr-o negare violentă a tot ceea ce ar fi putut însemna participarea într-o formă sau alta la perpetuarea ideologică a sistemului comunist.

Stânga, așa cum am mai afirmat, a fost puternic devalorizată, Marx a fost tabuizat iar literatura rusă (pentru o perioadă destul de scurtă de timp, e adevărat) a fost așezată în raftul doi. În prim-plan a apărut *literatura disidenței*. Citind-o, am putea fi uimiți de modul în care a putut rezista comunismul românesc în pofida atâtor disidenți care lucrau sistematic la dinamitarea temeliiilor lui. Ori comunismul era infailibil (ceea ce – s-a demonstrat – nu a fost cazul), ori disidența românească a fost mai degrabă *post factum*. Toate aceste fenomene au fost specifice etapei de început a tranziției românești. Deloc străină acestui fenomen a fost și tendința de întoarcere către protocronism, tentație căreia mulți intelectuali români nu i-au putut rezista. Nu puține au fost cazurile în care Orientul a fost revalorizat în buna tradiție a tradiționalismului interbelic. Octavian Paler, spre exemplu, afirmă: „istoria filosofiei a început în Balcani. Marea tragedie tot aici s-a născut. Parthenonul a fost construit în Balcani în vreme ce strămoșii francezilor și nemților mai trăiau în păduri iar britanicii așteptau să fie civilizați de romani!” (Paler, 1996: 114). Obsesia complotului universal, mitul națiunii române aflată la răscruce de vânturi, la discreția marilor puteri – toate acestea au rămas o constantă a discursului public, justificând, de cele mai multe ori, retardul cultural românesc. „Românii sunt tentați să creadă că realitatea, deoarece nu este aceeași pentru toți, nu poate fi nici obiectivă. Nefiind obiectivă, ea poate fi manipulată după plac – de cei puternici, firește, care ne sunt dușmani. De aici retorica victimei eterne și a ratatului lipsit de vină” (Patapievici, 2007: 106).

După o primă despărțire a apelor, intelectualul român a plonjat în politic, după model pașoptist. Alianța Civică nu a fost altceva decât încercarea de a re-fonda statul român după alte principii. Intenția, cel puțin în faza ei inițială, a fost una laudabilă. Însă, la fel cum, la căderea Bizanțului, se discuta înfocat despre sexul îngerilor, și în momentul în care a fost posibilă influența concretă a intelectualilor, acțiunile lor au fost demolate prin implozie, sub puternicul impact al disputelor sterile. Fenomenul poate genera ample reflecții asupra *simțului istoriei* pe care îl au sau nu intelectualii. La toate aceste se mai poate adăuga și constatarea că noi, românii, „nu stăm bine cu realul pentru că, într-un fel, iarăși, nu stăm bine cu agentul lui, care este timpul. Am zice că românului [...] i-a fost dat să stea bine cu spațiul, dar nu cu timpul” (Noica, 2007: 49). Capabili de abstractizări și subtili observatori ai istoriei, pare că intelectualii români, detașându-se, de data aceasta, de paradigma pașoptistă, nu au putut fi creatori de istorie postdecembristă.

„Înclinat să se pună bine cu toată lumea, intelectualul român nu cunoaște abisurile opțiunii: el vânează întotdeauna un scaun orientat de vânturile puterii [...]” (Patapievici, 1996: 43). Nici nu putea fi altfel de vreme ce, decenii de-a rândul, obligați la pasivitate, asistaseră la desăvârșirea experimentului social comunist încununat apoteotic prin apariția omului nou.

Intelectualul s-a simțit, adesea, dator să se repleze, să creeze o falie majoră între ceea ce îndeobște numim *elită* și *mase*. La nivelul discursului, intelectualul nu își asumă o misiune considerată altădată ca făcând parte din *fișa postului*: dialogul cu masele.

O învățătură accesibilă este totdeauna necesară, oricare ar fi cultura în interiorul căreia aceasta s-ar desfășura și s-ar dezvolta. Nu toți oamenii au aceeași puțință de înțelegere, după cum nu toți au aceeași capacitate de a învăța pe alții. O constituire de grupuri / cercuri elitare, oricare ar fi nivelul acestora de educație intelectuală / culturală, nu suplinește nevoia de accesibilitate pe care societatea în ansamblul ei o are, spre care tinde, sau aspiră (Laurențiu, 2002: 373).

Enunțurile emfactice, generalizatoare, aruncate din înălțimea turnului de fildeș au fost și ele prezente în peisajul românesc de tranziție. Ele au avut aceeași virulență caracteristică și marilor protocroniști interbelici, dar orientată în sens invers: „Privit la raze X, trupul poporului român abia dacă este o umbră; el nu are cheag, radiografia plaiului mioritic este ca a fecalei: o umbră fără schelet, o inimă ca un cur, fără șira spinării. Toată istoria, mereu, peste noi a urinat cine a vrut” (Patapievici, 1996: 60).

După o primă perioadă în care evoluția intelectualului român e caracterizată de un maniheism justificabil, s-a trecut la etapa nuanțelor. Presa culturală descoperă subtilitatea nuanțelor, devine elitistă și promovează turnul de fildeș. O bună bucată de vreme (după experimentul Alianța Civică), intelectualii umaniști ajung cu totul accidental în sfera puterii explicite. Cu toate acestea, persistă ideea că multe dintre evoluțiile politice din România au fost influențate de intervențiile lor publice: „După părerea mea, ceea ce s-a petrecut în 2005, 2006 și 2007 în România a fost geneza categoriei intelectualului democratic, pentru prima dată la nivel colectiv” (Tismăneanu, Mihăieș, 2007: 165). Pornind de la ideea că, într-adevăr, evoluția României postdecembriste este datoare, în momentele ei fundamentale, activității publice a intelectualului, se naște următoarea întrebare: de ce, influențat fiind de intelectuali, bugetul României nu a prevăzut niciodată sume decente pentru cultură? Marile proiecte culturale, marile reforme educaționale nu au fost altceva în anii tranziției decât experimente uneori curajoase urmate de imediate replieri și alte nesfârșite încercări.

Vizibilă în varii situații – de la grija cu care sunt alcătuite discursurile publice la procentele alocate de la buget educației și culturii, de la tipul de presă care are succes la preferința pentru aranjamente de culise în defavoarea programelor inteligente de acțiune – disprețuirea

ideilor e deja o tradiție. [...] Transferată în universul politic, disprețuirea ideilor înseamnă ignoranță ideologică absolută, mascată uneori doar de arhicunoscutul limbaj de lemn (Preda, 2001: 149).

Acest fenomen arată, ori că influența intelectualilor a fost insulară, ori că implicarea intelectualului în viața politică a fost finalmente un eșec de proporții.

Verbul virulent a fost substituit de savoarea pragmatismului capitalist. Ca experiment, momentul 1996 a fost un eșec. În raport cu așteptările mentalului colectiv, schimbarea s-a dovedit a fi mai degrabă continuitate și nu ruptură. Eșecul a fost necesar, un adevărat duș rece aplicat naivității, unul nu lipsit de urmări, de vreme ce curând am asistat la dărâmarea poncifului care susținea că există un *suflet național* unitar și indivizibil, un interes național unic și o *România profundă* care așteaptă să fie eliberată din tenebrele trecutului. Abia către începutul mileniului, discursul intelectual a început să admită din ce în ce mai tranșant, caracterul de mozaic al mentalului românesc.

Odată cu eșecul proiectului Alianței Civice (concepută ca o republică a intelectualilor), s-a putut constata că România e departe de a fi unitară și mai ales departe de a fi tabloul idilic pe care îl zugrăviseră mai demult protocroniștii, că *sufletul românesc* este mai degrabă o figură de stil, o alcătuire haotică și nu un puzzle care poate fi asamblat într-o bună zi. Intelectualitatea însăși nu mai poate fi privită ca un monolit, așa cum încercase, la un moment dat, să pară. Adevărul, asumat chiar de intelectuali, era unul care nu mai putea fi evitat: nici măcar elita românească nu reușise să își păstreze *in corpore* în comunism un soi de verticalitate care, asociată unei conectări necesare la realitățile europene, ar fi scutit-o de confuzii și ezitări imediat după 1989. „Tot mai târziu aveam să realizez lipsa, generală și acută, pe care o avea intelectualitatea română (noi!) în materia democrației multiculturale și chiar – aceasta este realitatea – a elementelor de bază ale democrației moderne” (Andreescu, 2001: 13).

Deși apropierea față de evenimente alterează grav judecata de valoare, s-ar părea că după 2005 asistăm la o nouă tentativă de apropiere a elitei de puterea politică. Diferența este, însă, esențială. Dacă în 1996, entuziasmul era cuvântul de ordine, din 2005 implicarea intelectualului este cu mult mai cerebrală. Negociate sau nu, pozițiile de putere ocupate de intelectuali sunt vizibile. La momentul scrierii acestei lucrări Radu Preda și Cătălin Avramescu sunt consilieri prezidențiali, Traian Ungureanu candidează pentru un post în Parlamentul European, Sever Voinescu este deja parlamentar român, Horia-Roman Patapievici conduce Institutul Cultural Român și exemplele ar putea continua. Sprijinul intelectualilor este acum puternic diseminat, aceasta neînsemnând, însă, că lipsesc din discursurile acestora tușele patetico-mesianice. Taberele sunt mai multe, discursul rămâne, totuși, maniheist și, câteodată, chiar amuzant prin limbajul partizan, de lemn, pe care îl folosește. Iată doar un exemplu: „Prin curajul și perseverența dovedite, Traian Băsescu a devenit

practic exponentul tuturor forțelor interesate în ruptura categorică și definitivă cu trecutul totalitar” (Tismăneanu, Mihăieș, 2007: 298).

În plus, un factor decisiv al evoluției profilurilor identitare ale intelectualului l-a constituit deschiderea către Europa și conștientizarea unui fenomen o vreme ignorat: globalizarea elitelor. Se pune, din ce în ce mai des, problema *ieșirii în lume*. Această preocupare este ea însăși indiciul unei afundări în normalitate. Lentila nu mai este acum îndreptată excesiv către *specificul nostru național*, ci încearcă timid acomodarea și racordarea cu *ceilalți*. Și aceasta nu este deloc o misiune ușoară pentru că, vreme de mai multe decenii, am lipsit de la masa unde vrem acum să ne fie rezervat permanent un loc. „Paradoxul mediului cultural românesc este că deși produce valori, nu e capabil să le asigure nici omologarea, nici strălucirea, nici dimensiunea universală. Pe valori, mediul cultural românesc le creează, dar nu le cultivă decât la un nivel parohial de întreținere, nu la dimensiunea universală pe care, poate, în unele cazuri, ar merita-o” (Patapievici, 2007: 15).

Problemele naționale, atât de prezente în discursul intelectualilor români în prima etapă a tranziției, se metamorfozează acum: ne interesează raporturile cu Europa, islamul, crizele identitare ale omului modern ș.a.m.d. Și, mai presus de toate, intelectualul român resimte nevoia unei comunicări *normate*, a unui dialog care să lase în urmă pasiunile partizane (ele nu pot dispărea definitiv niciodată), concentrându-se asupra dezbaterii. În octombrie 2004, apare primul număr al revistei *Idei în dialog*. Articolul programatic, semnat H.-R. Patapievici, este intitulat *Manifest: calmul discuției, seninătatea valorilor*. Autorul fixează de la bun început un diagnostic:

Dacă un călător străin ideal ar poposi în România culturală a ultimelor decenii, ar fi frapat de faptul că aici ideile nu se dezbate, cărțile originale nu suscită discuții, iar școlile de gândire sunt, de fapt, mode de împrumut ori grupuri de interes, ținute laolaltă prin forța convingerilor profitabile. Deși este departe de a fi un deșert cultural, România este un deșert în care se țipă, se bârfește sau se hohotește, dar în care se ascultă puțin, se înțelege și mai puțin și în care sunetul calm al discuției se aude rar (Patapievici, 2004: 4).

Manifestul din care tocmai am citat este simptomatic pentru debutul normalizării și globalizării vieții intelectuale românești. Departe de excesele primilor ani ai tranziției, suntem pe cale de a conștientiza că *marginea* și *centrul* sunt condamnate să comunice în scopul revitalizării centrului și ieșirii periferiei din zona complexului infertil.

Unitatea tuturor culturilor speciale trebuie să se regăsească într-o cultură comună. Modelul este al roții. Culturile speciale se desprind din cultura comună așa cum se desprind spițele de butucul roții. [...] Fără cultură comună, culturile specializate își pierd și umanitatea și inteligibilitatea; fără culturi speciale, cultura comună își pierde substanța: devine apă chioară și nu mai e de nici un folos (Patapievici, 2004: 5).

Așadar, până și tematica discursului intelectual s-a globalizat aproape pe nesimțite, fără ca cineva să-și fi asumat voluntar o asemenea paradigmă. Inte-

lectualul român redescoperă cu satisfacție că reprezintă într-un fel o *castă* transnațională, căci nu „poți să fii și totodată să nu fii european tu, intelectual român, care dintotdeauna te-ai văzut și care te vezi în continuare, și care niciodată nu te vei putea vedea altminteri decât ca făcând parte din Europa” (Mavrodin, 2000: 56).

Cine răsfoiește, în 2008, comparativ, presa culturală va constata diferența importantă de abordare și ton față de perioada 1990-1996. Ea nu trădează altceva decât o așteptată renunțare la maniheism, consecință firească a maturizării și normalității.

BIBLIOGRAFIE

- ANDREESCU, G. (2001): *Ruleta, Români și maghiari, 1990-2000*. Iași: Polirom.
- ANTOHI, S. (1991): *Utopica, Studii asupra imaginarului social*. București: Editura Științifică.
- BOIA, L. (2007): *România, țară de frontieră a Europei*. București: Humanitas.
- CESEREANU, R. (2005): Mahalaua România. *Revista* 22: 781, 7.
- LAURENȚIU, F. E. (2002): *Vânătoarea de simboluri, metode de dezlegare a creștinismului*. București: Scara.
- LIICEANU, G. (2006): *Apel către lichele*. București: Humanitas.
- LOVINESCU, M. (2008): Sunt sigură că nu suntem vindecați de comunism. *Convorbiri literare*, 5: 15.
- MAVRODIN, I. (2000): A fi sau a nu fi europeni. *Secolul 20*, 10-12/1999, 1-3/2000.
- NEGRICI, E. (2008): *Iluziile literaturii române*. București: Cartea Românească.
- NOICA, C. (2007): *Despre lăutărism*. București: Humanitas.
- PALEOLOGU, AI. (1998): *Despre lucrurile cu adevărat importante*. Iași: Polirom.
- PALER, O. (1996): *Aventuri solitare*. București: Albatros.
- PASTI, V. (1995): *România în tranziție, căderea în viitor*. București: Nemira.
- PATAPIEVICI, H.-R. (1996): *Politice*. București: Humanitas.
- PATAPIEVICI, H.-R. (2004): Manifest: calmul discuției, seninătatea valorilor. *Idei în dialog*, 1: 8.
- PATAPIEVICI, H.-R. (2007): *Despre idei & blocaje*. București: Humanitas.
- PAVELESCU, I. (1997): România în fața unei grave crize constituționale? *Dimineața*, 51: 10.
- PREDĂ, C. (2001): *Tranziție, liberalism și națiune*. București: Nemira.
- PURIC, D. (2008): *Cine suntem?* București: Platytera.
- RIVIERE, C. (2000): *Structură și antistruktură în riturile profane. Mituri, rituri, simboluri în societatea contemporană*. Timișoara: Amarcord.
- TISMĂNEANU, V., MIHĂIEȘ, M. (2007): *Cortina de ceață*. Iași: Polirom.